

Тема 1: Категорията психика и психологическата наука. География на психичното: панпсихизъм; биопсихизъм; антропопсихизъм; зоопсихизъм; невропсихизъм. Психично и идеално. Онтологични аспекти на психиката. Понятията психика и душа.

Най-фундаменталната категория за психологията и в границите и е категорията психика, традиционно, научно, популярно, специфично. От времето на Аристотел до наши дни психологията се дефинира, като наука за психиката. В един научен контекст, термина психика и душа са знаци на едно и също понятие. Отделен е въпросът, че в различно време, понятието психика се разглежда по различен начин. Основен въпрос в психологията е вечният въпрос за отношението тяло-душа, по-широко, психично-физично. За мястото на психичното във всеобщата връзка между предметите, явленията, процесите в битието. Логично е да се мисли така: след като психологията е наука за психиката, какво разбираме под психика? За разлика от всички други гледни точки и школи, единствено бихевиористите не включват психиката в предмета на научно психологическо изследване. Те заместват изследването на психиката с изследване на стимулни реакции - наблюдаеми явления, психиката е ненаблюдаема. Основен въпрос свързан с природата на психичното гласи: какво е психиката сама по себе си, като реалност, като нещо което съществува? При отговор на този въпрос принципно се обсъжда по-лесен въпрос и от отговора се върви към онтологията на психичното. Разумно е да се попитаме къде има психика, кой е носител на психика? Тук има няколко гл.т.:

Панпсихизъм- това е гледна точка, според която всички предмети, явления и процеси обладават психическата, тотална всеобща истина за света. Панпсихизмът, казано по-просто, приема душевността на всичко съществуващо като обособена материална реалност. Предимството на тази хипотеза е, че тя сменя проблема за произхода, защото става излишно да се обяснява нещо, съществувало изначално. Тя се обладава както от науката, така и от здравия разум. Големият недостатък на тази логически привлекателна версия е, че тя е непроверима в обозримо бъдеще.

Биопсихизъм- има голяма истина и малък проблем. Според това предложение всички живи същества - растения и животни - притежават психика. Коя е истината - на нашата планета не е открита психика във някаква жива материя. Психиката се заражда с появата на живота. Проблемата е растението има ли психика(те обладават еволюционното свойство дразнимост). Растенията реагират на фактори, които имат значение за живота им (наречени тропизми или таксизми). За разлика от растенията, живите организми реагират и на А биотични фактори. Растенията не притежават такова свойство чувствителност и не реагират на тези А биотични фактори. Психиката е свързана със живата материя.

Антропопсихизъм - тази концепция се обединява около тезата, че психиката е способност на хората. У животните се допуска само т.нар. " висша нервна дейност". В антропопсихизма се изхожда от убеждението, че психиката е тъждествена на съзнанието.

Зоопсихизъм - единствено животните обладават психика, но тя се различава по качество от човешката психика. Животните се отличават от растенията по два признака: първо, те са трайно откъснати от необходимите за живота им условия - храна, партньори и т.н.; второ, животните могат да се придвижват самостоятелно в пространството, а чрез проби, грешки и случайни находки могат да преодоляват недостига на жизнени условия, т.е. способни са на поведение във вид на насочена биомеханична активност. От двата същностни признаци на животното по-важен за генезиса на психиката е наличието на поведение.

Невропсихизъм – това е наука, гледна точка според която материален носител на психиката е нервната клетка, нервната система, кората на мозъка, гръбначния мозък, главния мозък. Предполага се още, че диференцирането на психиката върви паралелно с усложняването на нервната система.

Фундаментални условия за наличието на психика са две: нервноорганизираната материя и обективната реалност. Външните въздействия върху нервномозъчният апарат предизвикват невероятно сложни, физични, химични биологически, електрически, с една дума - сложни физиологични промени. Те се изразяват в синтез и разпад на белтъци, това е запис на външни

въздействия на езика на нервната система. Физиологическите механизми и процеси не се осъзнават. Нервният код е материалната база на възникването на процеси, на образи, на състояния, които по отношения на външния обект, не са материални, и психиката е прекодиране на нервния код в нещо, което е подобно, изоморфно, идеално спрямо външния свят, но точно както е само по себе си, засега е трудно да кажем. Тази трудност се поддържа и от факта, че има психични явления, които са психика, но не са образи на външния свят, напр. субективните значения в лицето на емоциите и чувствата. Тъй като, в науката все още няма отговор на онтологията на психичното, ние описваме психиката (нямаме друг изход) с функциите, които изпълнява, с ролята, която играе в нашия живот, в крайна сметка, с това какъв е смисълът от нея и какво ни дава.

Основни функции на психиката, чрез които описваме нейната същност са:

1. Познвателна или когнитивна -чрез психиката живият организъм, познава средата, става способен да учи, да се ориентира в реалността, да се адаптира и да оцелява. В този смисъл когнитивната функция на психичното интегрира различни други функции; 2. Регулаторна и саморегулаторна - върху базата на познанието, психиката „управлява“, регулира, съгласува поведението и дейността със сложността и изискванията на средата; 3. Креативна - психиката е инструмент на творчеството, посредством нея организмите променят средата на равнището, на което се намират. Тази функция е дълбоко и далечно отражение на глобална функция на материята за самодвижение; 4. Рефлексивна - еволюционно тази функция е възникнала по-късно и е валидна само за човека. При него психиката в лицето на съзнанието е източник, предмет и метод за познание на себе си. Само при човек е възможно да мисли за мисълта си.

В гносеологичен план психичното е идеално, няма веществени такива свойства, не може да се пипне, помирише, няма т, цвят. Сетивно е непостижимо в границите на биографичното съзнание. Някои трансперсонални психолози отбелязват, че по време на преживяване на извън биографично състояние в т.нар. холотропни състояния е възможно същността да се преживее сетивно?! Психичното е трагично невидимо, за него можем само да мислим и феноменално психичното се манифестира: 1. чрез импулсивни действия; 2.чрез поведението и неговото многообразие; 3.чрез продуктите на дейността на културата; 4.чрез естествените, натурални, собствени самонаблюдения на вътрешния живот.

Тема 2: Генезис и еволюция на психиката: материя и отражение: жива материя и психика (психично отражение). Основни моменти в еволюцията на психиката - дразнимост, сензорност; перцептивност; инстинктивна психика; интелектуална психика; съзнателна психика

Учените от материалистическото направление обясняват възникването на психиката с едно продължително развитие на материята. Като изследват природата на материята , те изучават различните форми на движението на материята , тъй като движението е начин на съществуване на материята, неотделимо нейно свойство, което и е присъщо вътрешно. Неподвижна, намираща се неизменно в абсолютен покой материя не съществува. В състояние на движение, изменение и развитие се намира цялата материя във Вселената, цялата органична и неорганична природа. Цялата материя, като се почне от неживата, неорганичната, и се свърши с най-висшата и най-сложната - човешкия мозък, притежава едно всеобщо качество на материалния свят - качеството да отразява, т.е. способността да отговаря на въздействията. В неживата природа движението може да се изрази под формата на механично, физическо или химическо взаимодействие между телата и веществата. При преминаването към живата материя се изменят качествено и формите на движението на материята. На живата материя са присъщи биологични форми на отражението, а на определен етап от развитието на живата материя възниква психиката като качествено нова форма на отражението.

Особености на психичното отражение. Дейността на мозъка е само материалната основа на психиката, а самата психика възниква от свойството му да отразява по особен начин

действителността. Отражението според Ленин е присъщо на материята изобщо, но психичното отражение е неговата най-висша форма.

1. Психиката е идеално отражение на действителността. Психичните образи не възникват и не съществуват като пространствено физически обекти - те не могат да се наблюдават или фотографират с каквито и да било средства. При изследване на мозъчната дейност няма да открием материалния субстрат на нашите мисли, представи, чувства, възприятия и т.н. Това отличава психичните образи от физическите образи (снимки, огледални образи, звукозаписи и др.). Отсъствието на "видимост" и физическо присъствие в психичните образи обаче не означава, че те са нещо мистично и нереално. 2. Точността и пълнотата на психичните образи са в тясна зависимост от възрастта, опита и знанията на отделния човек. Отделният човек като носител на психика се нарича "субект". Зависимостта на психичните образи от възрастта, знанията и опита ги характеризира като субективни образи на реалните обекти. Психиката е субективно отражение на обективния свят, съществуват във и независимо от нас. 3. Въпреки своята субективност психичните образи ни дават верни знания за предметите и явленията. Според Ленин те са приблизително точни "копия", "снимки" на реалните обекти. 4. Важна особеност на психичното отражение е също, че то е неразривно свързано с дейността и служи за нейното управление. Психиката на животните е преди всичко средство за тяхното биологическо приспособяване и самосъхранение. Човешката психика също се развива в процеса на дейността и колкото по-сложна и развита е тази дейност, толкова по-развита е и психиката на отделния човек. Отначало чрез играта, а по-късно чрез ученето, труда и творчеството постепенно се усложнява и развива психичната дейност и се усъвършенства поведението на личността. Ако психичните образи бяха само пасивно, "огледално" отражение, те не биха служили за нищо. "Под психичното като дейност - пише Рубинщайн - разбираме психичния процес или съвкупност от процеси, които удовлетворяват някаква жизнена потребност. Следователно психиката е активно отражение на действителността, свързано с управлението на дейността и поведението.

Всички живи организми на всички етапи от еволюцията на растителните и животинските форми притежават една особена, биологична форма на отразяване - дразнимост. Дразнимостта е способност на живия организъм да реагира на въздействията на биологично значимите (биотични) влияния. Елементарна сензорна психика притежават животните с ганглийна нервна система. Тя е свързана със способността им да отразяват психически само отделни свойства на предметите и явленията - мирис, звук, цвят (светлина), и др., т.е. имат вече способност за усещане - с помощта на специални сетивни органи отразяват отделни свойства на предметите и реагират на тях. Перцептивна психика притежават животните с централна нервна система, които могат психически да отразяват цялостни образи на предметите и да реагират на тях. Перцептивната психика следователно е свързана с появата на възприятия (образи на предмети), които имат биологическо значение за даден вид животни. С поява на перцептивната психика се усложнява и поведението на животните.

Инстинкти НА психиката - У членестоногите и особено у насекомите съществува сложна вродена форма на реагиране спрямо определени форми на средата - инстинкти. Инстинктите придобиват верижен характер, като предизвикват последователно серия от приспособителни действия. Инстинктивното поведение се запазва, но целесъобразността се загубва всеки път, когато бъде нарушено макар едно съществено звено. Инстинктивните действия са строго нагодени към определени условия. Механизмът на осъществяването на инстинкта се състои в това, че външните условия предизвикват рефлекторна реакция, чийто край поражда следващата реакция и т. н., като подбужда към действие цял низ от рефлексии и осъществява по този начин наследствено утвърдената система. Инстинктивните действия губят своята целесъобразност, щом само се изменят стандартните условия. Следователно инстинктивните форми на поведение са целесъобразни само при постоянни условия. Инстинктивни форми на поведение може да бъдат наблюдавани не само у членестоногите, но и у всички висши гръбначни животни. Инстинктивните реакции възникват в резултат от прости стимули, които водят до разгръщането на вродените форми на поведение. Инстинктивните действия не гарантират отразяването на голям брой разнообразни дразнители и по този начин ограничават отразителните възможности на гръбначните животни.

Интелектуална психика - добре развит животински интелект се наблюдава у висшите

бозайници- маймуни, делфини. Характеризира се със способност за двуфазно решаване на задачи. Първата фаза е съзерцаване на проблемното поле, а втората решаване чрез практическо действие.

Съзнателна психика - предполага се, че е специфична за човека. Тя се описва чрез множество измерения. Именно чрез съзнанието човекът става свободно и отговорно същество.

Способността да се заема гледната точка на обобщения друг човек е ядро на съзнанието. Само за човека носител на съзнание съществува свят като цяло и култура.

Тема 3: Категорията съзнание в психологията: понятие за индивидуално съзнание: възникване на съзнанието - културно-исторически подход. Основни различия между психика и съзнание.

Генезис и възникване на съзнанието: културно-историческа гледна точка. В лицето на съзнанието, психиката достига най-високата точка на своето развитие. Процесът на трансформиране на натуралната психика в съзнание е обяснен блестящо в рамките на културно-историческата теория на Виготски (1896-1934). Той е гениален мислител, който принадлежи на бъдещото отколкото на миналото. Културно-историческата теория е направление в психологията, което обяснява формирането и функциите на човека като същество притежаващо висши или съзнателни функции.

Възникването на съзнанието не може да бъде разбрано, ако не се тръгне от анализ на природата на човека. Какво същество е човекът за разлика от другите същества? Съществува еволюционен принцип съгласно който в колкото по-сложни условия на живот съществува един организъм, толкова по-висши форми на психика развива. Единственото живо същество свързано с два типа среда е човекът. Той е невъзможен без култура.

Културата е това, което създава човек - духовно и материално производство на ценности. Човекът е абсурден във от обществото, нито психически, нито физически може да съществува, защото не може да възпроизведе това което му е необходимо. Трябва хората да съгласуват своите действия, да общуват, необходимостта от контакт е довело до възникването на един революционен инструмент - думата, знакът и неговото значение. Въвеждането на думи и знаци в психичното пространство трансформира натуралната психика в съзнание. В строгия смисъл на думата, съзнанието е вербализирана психика. Човекът е символно, знаково същество, а животните не са знакови същества, те работят образно. Значението на знака, думата е не предмета, а понятието, съществено, общо за даден клас предмети: 1) Процес на сигнификация. Всяка дума има значение и очовечаването е думата. 2) Има процеси на ратификация, ако се знае значението на думата може да се осъществи комуникация. Тези функции на думата позволяват човек да се откъсне от реалността, да я пренесе вътре в психичното пространство, да я промени и да се върне отново-към нея. Чрез думите в съзнанието е представено кодираният опит. В съзнанието има три основни кода: образи, понятия (думи или знаци), символи. Символът е разгънат, допълнен знак или образ, в него е вложено допълнително съдържание, загатнато е нещо, което не може да се изведе от общо културното значение на знака. Символите съдържат индивидуално прибавена, социално ратифицирана или нератифицирана информация. В много от символите е вложено или загатнато и безсъзнателното съдържание и мотиви и разчитането му не е много лесно. Символите са част от опита, който е кодиран в нашето съзнание. Съзнанието е психика, която възниква по силата на културно-исторически причини. Символите са разгънати знаци, но не всеки знак е символ.

Съзнанието е културно обоснована и развита психика, опосредствана от думи, знаци, символи и техните значения. Върху тази основа съзнанието се структурира доста сложно, придобива анатомия и коренно отличава човекът от другите живи същества. Чрез индивидуално съзнание функционират и формите на обществено съзнание.

Има правило, че колкото по-абстрактни понятия и термини усвоява човека, толкова по-достоверна картина за реалността формира в съзнанието си. От друга страна съзнанието е психика, която позволява на човека да осъществява комуникация с други хора, да постигне разбиране и съгласие. Може би смисълът от съзнанието е в това, че то дава шанс да общуваме с други хора, да се развиваме в хода на общуването, да се очовечаваме. Руският психолог Леонтиев посредством създадената теория за дейността, обяснява съзнанието като процес на присвояване на способностите на човечеството, заложи в продуктите на културата. Програмите в продуктите на културата са модел на психично функциониране на минали поколения и тяхната интериоризация (прехвърляне отвън на вътре) е процес на изграждане на индивидуално съзнание, като културно-исторически факт. Формирането на съзнанието става посредством усвояване на социален опит. В този смисъл индивидуалното съзнание функционира винаги, като обществено съзнание. Съзнанието е вербализирана психика, облечена и затворена в думите психика, а самите думи са ключов социокултурен продукт. Съзнанието е най-висша форма на психично отражение, то е най-високата точка, до която достига развитието на психиката на нашата планета. То е структурирана и системно сложен обект, в неговата структура можем да открием; когнитивни, рационални структури и функции, чрез които познаваме света и себе си, такива, каквито са; афективни - представяни главно от емоциите и чувствата, които ни откриват под формата на удоволствие и неудоволствие субективното, личното, индивидуално значение на нещата. Посредством емоциите и чувствата съзнанието става пристрастно и обективните значения придобиват субективни измерения; интенционално-волеви структури - за разлика от животните, съзнанието на човека функционира като производство на цели, на образи и планове за бъдещето и на постигане на цели, чрез мобилизация на душевните сили наречени „воля“; рефлексивни - съзнанието е единствената психика на нашата планета, която сама познава себе си, тя функционира и като самосъзнание, у животните няма самосъзнание. Основна отлика на съзнанието от животинската психика е в това, че съзнанието има културно-исторически произход, то е психика която използва думи, знаци и понятия, докато животните не използват знаци и понятия. Тяхната психика е релевантна на природната среда, а човешката психика е релевантна преди всичко на културно-историческата среда. В тесен смисъл на думата, съзнанието функционира, като абстрактна психика, а животните не са абстрактни същества.

Тема 4. Категорията самосъзнание в психологията: понятие за субективна реалност; съзнанието като самопознание; понятие за Аз-образ и Аз-концепция; множественост на Аз-а; мотивационна функция на Аз-образа; основни процеси на самопознанието.

Проблемът за познаване на субективната реалност. Раждането на психологията не може и не бива повече да се разглежда и да се оценява независимо от възможностите на научното познание да проникне по-дълбоко и по-действително в природата на психичното и по този начин да обхване по-пълно и по-плътнo целия психичен живот, което очевидно е немислимо без едно високо равнище на материалистическата философия. Проблемът за природата на психичното е нерешим без въпроса за психичното в природата и въпроса за тяхната взаимовръзка, за мястото, формите и проявите на психичното в природата, в обществото, в живота, с една дума - в действителността изобщо. По този начин проблемът за природата на психичното изпква най-напред като проблем за *психичната реалност*. Впрочем в новата психологическа литература се срещахме все по-често с термина психична реалност, но за съжаление неговата трактовка е обикновено твърде едностранчива. В действителност въпросът за психичната реалност не се отличава по същество от въпроса за обекта и предмета на психологията, респективно от въпроса за природата на психичното.